

เรื่องราวการทำงานที่เมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมพุทธ ธุระเจน

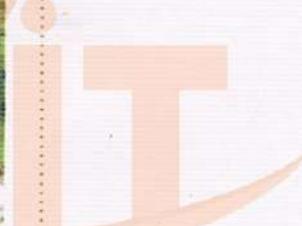
พื้นที่เมืองนครศรีธรรมราชมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบกว้างใหญ่
อยู่ทางทิศตะวันออก บริเวณตอนกลางเป็นแนวเทือกเขาครึ่งรุนแรง
นับเป็นที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของภาคใต้มาแต่อดีต ต้นน้ำลำธารที่เกิดจากเทือกเขาตอนกลางไหลผ่านที่ราบทรายสายหล่อเลี้ยงที่ราบตะวันออก อีกทั้งปริมาณฝนจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือสูงเกินกว่า ๑,๕๐๐ มม. ต่อปี ทำให้เหมาะสมกับการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ชาวเมืองนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่ใช้วิถีเป็นชានามาเป็นเวลาภานาน

หลักฐานในในบอกจากเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช กล่าวถึงการที่รายจะได้ดินเพื่อการทำนาว่า

“แนะนำลงไว้รายไม่จอง จะว่านายของตัวนั้นไม่ได้ ถ้ารายผู้ใดไม่มีนาทำให้รายไปขอของนาจากข้าหลวงเสนา กรมการ กำนัน ถ้าข้าหลวงเสนากรมการ กำนัน ของนาไว้แก่รายนั้น ให้กำหนดต้นนาปลายนา ข้างหนึ่ง ข้างใต้ รั้งแขวง จำนวนให้ถูกต้องกันในใบขอประทับตราให้ต้องกัน ให้ต้องกันทั้งสี่ดง ถ้ารายทำเสียได้เก็บเกี่ยวบ้าง ไม่ได้เก็บเกี่ยวบ้าง ให้รายเจ้าของนาสามาณตัว ให้ว่าแต่ที่อันจริง.....”

รายภูรที่ทำน้ำจะต้องเลือกภาค เรียกว่า เงินค่าน้ำ เจ้าเมืองจะแต่งตั้งให้ข้าหลวงเสนา หรือกรรมการ ออกราษฎร์ ออกเดินประเมินนา เรียกเก็บเงินค่าน้ำจากรายภูรที่ทำน้ำ โดยให้กำนันนำข้าหลวงเสนา กรรมการประเมินนาของรายภูรตามรายชื่อ และกำหนดไว้ในใบบอกรว่า ถ้า

นารายภูรน้อย ข้าหลวงเสนาประเมินมาก ให้รายภูรเจ้ายองนาว่ากล่าว บนบังข้าหลวงเสนาประเมินอยู่ จะได้เชิญเส้นเขือกระแซพยานชั้นสูตรเสีย ให้แล้ว เมื่อข้าหลวงเสนาประเมินและหัตถุตรได้เนื้อน้ำมากน้อยเท่าได ถูกต้องกันกับรายภูร เจ้ายองนา ให้ข้าหลวงทำใบนา จำนวนมากน้อยให้รายภูรเจ้ายองนารับไว้เป็นหลักฐาน ข้าหลวงเสนาจะทำใบเสร็จให้ บอกจำนวนเงิน จำนวนนา ไว้แก่กำนันฉบับหนึ่ง กำนันมีรายได้จากเงินค่าน้ำในอัตราสิบสต นาสิบไร่ พระราชทานให้กำนันไว้หนึ่ง สิบสตของกำนันจะต้องจ่ายเป็นค่าจ้าง雇หัวไว้ ไปส่งเจ้านักงานเสียส่วนหนึ่ง

กุนศรคริธรรม

รายละเอียดเกี่ยวกับเงินค่าน้ำ ศึกษาได้จากใบบอกรของเมืองได้

“จากรายงานการเก็บอาการค่าน้ำสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จุลศักราช ๑๙๖๙ (พ.ศ.๒๕๑๗) อ้างถึง ห้องตราถึงพระบานครศรีธรรมราช ความว่า เงินค่าน้ำเป็นพระราชทรัพย์ของหลวง สำหรับจ่ายราชการแผ่นดิน เป็นธรรมดามาแต่ก่อน เสนากับเจ้าเมืองกรรมการโดยเก็บสัมมาทุกปี และ ณ เดือนสาม ปีมะเมี่ย จัตวาศกนี้ จะต้องจัดเสนานายหนึ่ง กรมการนายหนึ่ง พร้อมด้วยกำนัน นายอำเภอออกเดิน ประเมินนา ในแขวงบ้านเมืองให้เสร็จสิ้นจำนวนนา

แต่เมืองนครศรีธรรมราช เจ้านักงาน กรมเกษตรธิการหาตัวเสนาอย่างไม่ได้ ครั้น จึงดไว้ เงินค่าน้ำก็จะคงค้างชำระอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ให้ผู้ว่าราชการเมืองจัดกรรมการแทนตัวเสนานายหนึ่ง สองนาย เป็นกรรมการกำกับ นายหนึ่ง พร้อมด้วยนายกำกับอุดมประเมินราษฎรตามเดิมแต่ก่อนถ้าห้องตรามาถึงวันใด ให้ผู้ว่าราชการเมืองจัดกรรมการแต่ในสามวันอุดมประเมินนาเก็บเงินค่าน้ำแก่ราษฎร นานั้น นาฬิกา นาฬิกุ่ นาทุ่ง นาป่า นาข้าวไร่นาข้าวหวาน นาข้าวเชือ นาในพื้นที่ร่องสวนและนาร่องสวน นาท้องมาก นาชายเลน นาริมน้ำ และนาปรังทำขึ้นใหม่ ในแขวงบ้านเมือง ให้เสร็จสิ้นจำนวนนา ให้เหลือต้นกอซึ่งข้าวอยู่ในนาโดยเร็ว อย่าให้รังลงเดินนาข้าวเกินกำหนดไปได้ นาพางคลอยให้เรียกไร่ละสลึงเพื่อง นาโคคุ่ให้เรียกไร่ละสลึง นานอกจากนาโคคุ่ ให้เรียกไร่ละสลึงเพื่อง เมื่อนานาพางคลอย..."

ประเพทของนา

สันักกิจที่บกริการและหากินในสังคมการลงนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

จะเห็นได้ว่านาแต่ละประเพท เท็น นาพางคลอย นาโคคุ่ เป็นต้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นิพนธ์ไว้เป็นความรู้เรื่องนา ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เรื่องการเดินสวนเดินนา ไว้อย่างมีรายละเอียด ความว่า

"แต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ ยังไม่ได้เก็บเงินค่าน้ำ ใช้เก็บ หางข้าว ตามอย่างโบราณ วิธีเก็บเงินค่าน้ำ เพิ่งมาขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ลักษณะการเก็บหางข้าวนั้น คือราษฎรทำนาได้ข้าวมากน้อยเท่าใด แบ่งส่วนตามภาคหลวงตามสมควร ในรัชกาลที่ ๒ เก็บค่าภาคหลวงไร่ละ ๒ สัดครึ่ง เจ้าของนาต้องขันข้าวอันเป็นส่วนหางข้าวมาส่งถึงยังดง ของหลวงเอง และลักษณะที่เก็บหางข้าวนั้น กำหนดนาเป็น ๒ อย่าง คือนาที่ได้อาภัยได้ทั้งน้ำฝนและน้ำท่า ซึ่งหลากหลายตามฤดูกาล กำหนดนาเข่นที่ว่า "นาน้ำท่า" เก็บด้วยวิธีคูโภ คือ นับจำนวนโภ (กรอบปีก) ที่ใช้ทำนาในที่นั้นๆ ด้วยถือเป็นยุติว่า โภคุ่ ๑ คนจะทำนาในที่นั้น ได้ผลปีละเท่านั้น เอาเกณฑ์จำนวนโภขึ้นตั้งเป็นอัตราหางข้าวที่จะต้องเก็บ เพราะฉะนั้นาโคคุ่ ถึงจะทำหรือมิการทำต้องเสียหางข้าว"

นาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งอาศัยทำแต่ด้วยน้ำฝนอย่างเดียว คือเป็นที่ดอนที่เน้าท่าพื้นไม้ถึง วิธีเก็บหางข้าว เรียกว่า “เก็บอย่างฟาง掠อย” คือกำหนดเวลาห้องที่ที่ได้ทำงานจริงๆ จึงต้องเสียหางข้าว ที่แห้งได้ถึงจะเป็นนา ถ้าปีใดไม่ได้ทำ ก็ไม่ต้องเสียหางข้าว เอาตอฟางเมื่อกีบข้าวแล้วเป็นที่สังเกต เก็บค่านาโดยวิธีนี้ จึงเรียกว่า “นาฟาง掠อย”

ข้าวหลวงเดินนา เมื่อสำรวจรู้จำนวนนาเสิร์จแล้ว ส่วนนาโคงคู่ ออกหนังสือสำหรับที่ให้แก่เจ้าของ หนังสือนั้นเรียกว่า “ตราแดง” ส่วนหนังสือออกให้สำหรับนาฟาง掠อย เรียกว่า “ใบจອง”

หนังสือทั้งสองอย่างนี้ ให้กรรมสิทธิ์แก่เจ้าของที่ din ผิดกัน ที่นาที่มีตราแดง จะทำหมดหรือไม่หมดเนื้อที่ประการได้ก์ตาม ถ้าเจ้าของเสียหางข้าวอยู่แล้วก็มีสิทธิ์ไม่นำดส่วนใบจອงนั้นถ้าเจ้าของไม่ทำเพียง ๓ ปี กรรมสิทธิ์กลับเป็นของหลวง

เมื่อ ร.ศ.๑๑๕ หรือ พ.ศ.๒๔๗๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เสนانبดีกรีธรรมหาดใหญ่ ได้เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ เสด็จถึงเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ร.ศ.๑๑๕ ทรงกล่าวถึงเรื่องการทำที่เมืองนครศรีธรรมราชไว้ว่า “ที่น่านั้นมีทุกเมือง ต่างแต่นากบ้างน้อยบ้าง แต่เก็บค่านามาได้จะได้เต็มตามสมควรด้วยเหตุผลประการ ตามที่ได้ได้ส่วนทราบเล็กๆ นั้น คือ เมื่อแต่งข้าวหลวงเสนอออกไปจากกรุงเทพฯ เก็บไม่ได้ทั่วถึง มีตัวอย่างเหมือนเห็นต่ำบลกะเนื้ออย พร้อมด้วยเมืองนครศรีธรรมราชต่อกันเมืองพัทลุง

สันนิษฐานว่าบริการเชิงพาณิชย์ที่มีอยู่ในประเทศไทย น่าจะมาจากความต้องการของชาวไทยที่จะได้รับอาหารที่ดีและราคาไม่แพง

ที่เหล่านี้น้ำใจไม่ได้เสียค่าน้ำมหากายปี เพราะตัวข้าหลวงมักจะออกไปอัญญาริ้งหนึ่งครั้งเดียวแล้ว แต่งเสริมแทนนายอยู่ทำการแทนตัว ไม่มีความรู้และความสามารถพอแก่การ บางทีก็เกิดเกี่ยงแป้งขึ้นกับกรรมการ เลยเป็นถ้อยความรุหัง เงินหลวงซึ่งควรจะได้ก็เลยติดขัดไปด้วย บางเมืองที่มีบ้านเรือนแก่ผู้ว่าราชการเมืองๆ แต่กรรมการออกໄไปเก็บอีกชั้นหนึ่ง ก็มักไปเกิดฉ้อนมีดปังพระราชทรัพย์ ด้วยไม่มีการตรวจสอบจังอันใด ว่าโดยที่สุดวิธีเก็บเงินค่าน้ำอย่างฟาง掠อนั้นเอง ก็เป็นเรื่องที่พำให้เก็บยาก และขาดประโยชน์ของหลวงโดยมาก ที่นาที่ดีมักจะมีผู้มีบรรดาศักดิ์หรือผู้มีทรัพย์จับจองห่วงห้ามเอาไว้จนเกินกำลังที่จะทำได้ โดยเหตุว่าต้องเสียค่านาแต่เท่าที่ทำ ส่วนรายจราที่จะทำนา ก็ทำที่ยาก ด้วยที่ติดกับปีนของคนมีเสียงหมด จะทำก็ต้องเสียค่าเช่า ถ้าหากไม่ก็ต้อง เสาระแสวงหาที่นาออกໄไปกลับถิ่นบ้านเรือน ให้ความลำบากพาให้ลื้นอุสา หะเสียโดยมาก ยังการที่เจ้าพนักงานจะประเมินรังวัดนา ก็เป็นอย่างยากที่สุดด้วยต้องประเมินทุกปี และเฉพาะต้องประเมินในเวลาเมื่อต้องซื้อ ปีหนึ่งมีไม่กี่เดือน การเดินรังวัดนา ฟาง掠อยเหมือนกับการให้เจ้าพนักงานไปเที่ยวต่อตามการซื้อขาย เจ้าพนักงานจะเข้ามา ก็เจ้าพนักงานไม่ยอม เจ้าพนักงานก็ต้องออกแรง ลงเส้นกระเพยานสอบ ถ้าเจ้าพนักงานไม่อยากจะเหนื่อย ก็ต้องว่ากล่าวให้ร้ายรอมตามประเมิน รายจราจะยอมก็ต่อเมื่อเห็นได้เรียบที่เจ้าพนักงานประเมินต่ำกว่าเนื้อน้ำที่ทำจริง การเป็นดังนี้ก็เป็นธรรมดา ที่จะประเมินต่ำกว่า เนื้อน้ำได้ด้อย และเก็บเงินได้น้อยกว่าที่ควรจะได้โดยจริง ถ้าหากว่าเก็บเป็นมาตรฐานได้ แม้เรียกเพียงไร่ละล้านเดียว ข้าพระพุทธเจ้าเชื่อเป็นแน่เจ้าพนักงานจะหันได้อีกสักเท่าหนึ่ง เพราะเมื่อข้าพระพุทธเจ้า aware ที่บ้านนาบน ได้เรียกใบนำที่เจ้าพนักงานทำให้รายจรา มาตรวจดูหลายฉบับ ไม่ได้พบเลยแต่สักฉบับเดียวที่ปรากฏว่ารายจราได้ทำนาถูกก็จะจำนวนนาเดิม บางทีที่นาเดิม ๖ ไร่ คงเรียก ค่านาแต่ ๒ งาน ก็มี การเป็นดังนี้ จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า การเรียกค่าน้ำอย่างฟาง掠อนั้นมีโทษมาก"

